

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

10. Literární generace 2. poloviny 19. století

Dobové pozadí

Po revolučním roce 1848 byl veškerý život svázán a limitován absolutistickou vládou Františka Josefa I., který nastoupil r. 1848 jako osmnáctiletý na rakouský trůn. Neblaze legendární postavou se stal Alexandr Bach (ministr vnitra). Ten zavedl přísnou cenzuru, byla potlačena svoboda projevu, značně se omezilo vydávání knih. Společnost včetně školství byly vystaveny germanizaci (= poněmčování). → Období, kdy „vládl“ Bach, nazýváme **bachovský absolutismus**.

50. léta 19. století byla pro českou literaturu velmi krušná. Starší generace spisovatelů národního obrození umírá (Kollár, Čelakovský, Tyl), jiní jsou odsouzeni k vyhnanství (Havlíček Borovský) či vězení (Sabina, Frič). Vycházejí jen dvě knihy vysoké umělecké hodnoty: *Babička* a *Kytice*. První záblesky naděje vzbudil roku 1854 Fričův almanach *Lada-Nióla*. Tento počín okamžitě vyvolal vznik dalších almanachů. (Pozn.: almanach = sborník s literárními příspěvky různých autorů.)

Roku 1859 byl Bach ze své funkce odvolán. Jisté uvolnění poměrů představovalo hned rok nato vydání tzv. **říjnového diplomu**, jímž císař přislíbil rakouským národům, tedy i Čechům, konstituční zřízení a s ním i obnovu občanských práv. Ústava z roku 1861 představovala změnu veřejného života a umožnila nový rozvoj české politiky. Dosud jednotná národní strana se rozštěpila na křídlo staročeské a mladočeské. Pohromou pro českou politickou scénu však bylo **rakousko-uherské vyrovnání (1867)**. Sen o naší samostatnosti se rozplynul.

Almanach Máj, májovci

V květnu 1858 vydala mladá básnická generace almanach *Máj*. V tomto manifestačním vystoupení požadovali vytvoření nové literatury, jež by pravdivě zobrazovala svět (tíhli k realismu). Almanachem chtěli dát najevo svou nespokojenost s politickým i kulturním životem, mínili prosadit demokratické ideály. Velice důležitý byl požadavek světovosti literatury – ne však ve smyslu nápodoby, ale ve smyslu využití nových evropských tendencí (proto také překlady Byrona, Huga, Puškina, ...). Májovci se svým vystoupením přihlásili k odkazu Karla Hynka Máchy. K příspěvkatelům almanachu patřili: K. J. Erben, B. Němcová, K. Světlá, V. Hálek, J. Neruda, J. Arbes a další.

Karolína Světlá

položila základy českému vesnickému románu. Po smrti své dcerky odjela do rodiště svého manžela, do vesničky Světlé v Podještědí, a napsala tu své tzv. ještědské romány, v nichž jsou hlavními hrdinkami většinou ženy, a to morálně velmi silné, ženy, které se obětují. Světlá idealizuje.

Vesnický román

je příběh nešťastného manželství Antoše Jírovce, jenž přišel na statek jako čeledín a podle přání své matky se oženil s ovdovělou rychtářkou. Obětuje se tu dívka Sylva, která nejenže se smíří s nerovným sňatkem svého milého, ale postará se o nemocné rychtářčiny děti, které vlastní matka opustí.

Kříž u potoka

Dívka Eva se rozhodne sejmout prokletí z rodu Potockých, kam se provdala. Prorokovalo totiž neštěstí v každém manželství. V manželství Eva skutečně trpí (manžel pije, je nevěrný, ...) a jediným místem, kde nachází klid a útěchu, je zákoutí s křížem u potoka. Po čase krušné chvíle pomínou a dojde ke smíření. Prokletí rodu je překonáno, mravní síla Evy je nadobro zažehnala.

Frantina

se v den svatby dovídá, že její milovaný je vůdcem lupičské bandy. Hrdinka vezme spravedlnost do vlastních rukou. Úmyslně jej nevydá do rukou četníkům, ale sama ho zabije.

Hubička

je povídka, kterou zpracovala Eliška Krásnohorská jako libreto (= text) k Smetanově opeře.

Vítězslav Hálek

byl srovnáván s Janem Nerudou. Zatímco Neruda byl autorem veskrze kritickým a realistickým, Hálek, miláček národa, byl jeho pravým opakem. Z jeho díla číší optimismus, pohoda, radost a láska. Právě pro tuto idyličnost byl ve své době čtenářsky víc oblíbený než Neruda. Z prozaické tvorby psal zejména povídky, jež realisticky ztvárňovaly venkov a vztahy mezi lidmi, zvláště mezi generacemi, např. *Muzikantská Liduška*, *Na vejminku*, *Na statku a v chaloupce* nebo *Poldík rumař*.

Základem Hálkova díla jsou však 3 básnické sbírky

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Večerní písně

Dominuje tu zejména milostná lyrika, plná štěstí, lásky.

V přírodě

Lyrická poezie, v níž je příroda vyzdvihována jako zdroj moudrosti.

Pohádky z naší vesnice

Tentokrát převažuje epika (= děj, příběh). Jedná se o pestrý obraz českého venkova a objevuje se zde již i sociální aspekt. Např. v básni *Dražba* vydražují chudobné ženě krávu, která je pro ni a její děti jediným zdrojem obživy.

Jan Neruda (1834 – 1891)

byl básnický doceněn až po své smrti. Během života byl znám spíše jako novinář a prozaik. Jako novinář v *Národních listech* byl profesionálem na nejvyšší úrovni. Napsal přes 2000 fejetonů (= publicistický útvar, nepřiliš rozsáhlý, který je zaměřen k aktuálním problémům doby).

Studie krátké a kratší a Žerty hravé i dravé

jsou knižní soubory nejznámějších Nerudových fejetonů, např. *Kam s ním* (o tom, jak je těžké zbavit se starého slamníku) nebo *První máj 1890* (o dni, kdy se poprvé slavil svátek práce).

Nerudův život je neodmyslitelně spjat s Malou Stranou, kde autor trávil celé své dětství a mládí.

Tato determinace prostředím se promítla zvláště do jeho prozaické tvorby.

Povídky malostranské

obsahují 13 krátkých próz zpodobňujících malostranský život z dob Nerudova mládí (1. *Týden v tichém domě*, 2. *Pan Ryšánek a pan Schlegl*, 3. *Přivedla žebráka na mizinu*, 4. *O měkkém srdci paní Rusky*, 5. *Večerní šplechty*, 6. *Doktor Kazisvět*, 7. *Hastrman*, 8. *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku*, 9. *U tří lilií*, 10. *Svatováclavská mše*, 11. *Jak to přišlo, že ...*, 12. *Psáno o letošních dušičkách*, 13. *Figurky*). Jedná se o prostor uzavřený do sebe, mikrosvět a maloměsto. Autor většinou vypráví v 1. osobě; vypravěč všechno důvěrně zná, ale nechává si patřičný odstup, autor je všudypřítomný, někdy situaci pouze komentuje, jindy se sám účastní jako jedna z postav. V povídkách se střídá tón vážný s humorným až satirickým. Výběr slov a větná stavba jsou blízké spíše hovorové řeči.

Básnická tvorba je srozumitelná, jednoznačná. Vyznačuje se epičností, vtipem a sociálním citěním. Šest Nerudových sbírek tvoří základ českého novodobého básnictví.

Hřbitovní kvítí

Verše jsou pesimistické, je z nich cítit pocit beznaděje a skepse. Proto byla sbírka hodnocena záporně.

Knihy veršů

Sbírka má 3 oddíly: Knihy veršů a) výpravných (patří sem nejznámější Nerudova sociální balada *Dědova mísa*. Je v ní zachycen vztah mezi generacemi. Starému dědovi jeho syn chystá dřevěné koryto, aby více nerozbíjel nádobí. Dědův vnuk všemu přihlíží a svému otci řekne, že až bude starý, taky mu takovou mísu udělá. Ať se nám to líbí nebo ne, generace prarodičů má nárok na to, aby jí z třesoucích se rukou upadl talíř. Proto, že jsou staří, je nemůžeme izolovat.); b) lyrických a smíšených (zde je slavná báseň *Vším jsem byl rád*); c) časových a příležitostných (ironická analýza temného bachovského období).

Písně kosmické

Sbírka vyslovuje moderní životní pocit, víru v pokrok lidstva. Motiv kosmu souvisí úzce s rozvojem přírodních věd, jenž rozšířil lidské obzory. Písně kosmické nelze chápat jako soubor vědeckých poznatků či přírodovědnou encyklopedii. Vzájemné vztahy mezi lidmi a národy jsou konfrontovány s řádem vesmíru. Sbírka vyznívá optimisticky. Slavná báseň: *Jak lvové bijem o mříže*.

Balady a romance

Sbírka smazává tradiční chápání romance a balady (romance = lyrickoepická báseň, která na rozdíl od balady vyznívá optimisticky). Označení básní je v tomto směru libovolné, autor zaměňuje baladu za romanci a naopak. Tematicky jsou básně ve sbírce rozmanité – některé se zabývají lidskými vztahy, zejména vztahem matky a dítěte, jiné otázkami národního charakteru, další básně zpracovávají látky legendární a biblické. Nejznámější básně sbírky – *Romance helgolandská*, *Romance o Karlu IV.*, *Balada dětská*, *Balada třikrátlová*. *Balada stará – stará*: dívka se narodí nemanželské dítě, tak se dívka rozhodne pro sebevraždu („*Po vodě se dáme spolu, zastavíme mlýnská kola, aby mladý mlýnář věděl, kdo ho před soud boží volá!*“).

Prosté motivy

Symbolicky je sbírka rozčleněna do čtyř oddílů dle jednotlivých ročních období, a to jako zřejmá paralela přírodního rytmu s údobími lidského života.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zpěvy páteční

Deset básní z Nerudovy pozůstalosti, většinou hymnického a patetického rázu a vlasteneckého obsahu.

Jakub Arbes

novinář, tvůrce nového literárního žánru – romaneta. Je to prozaický útvar menšího rozsahu s dobrodružným, fantastickým dějem a výraznou pointou. Zdánlivé záhady a nadpřirozené jevy jsou vysvětleny vědecky.

Svatý Xaverius o tajemství obrazu z chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně.

Newtonův mozek, Sivoooký démon

Almanach Ruch a časopis Lumír, ruchovci a lumírovci

Eliška Krásnohorská uměle vyprovokovala spor mezi literárními křídly tzv. lumírovců (podle časopisu Lumír) a ruchovců (podle almanachu Ruch vydaného u příležitosti položení základního kamene ke stavbě Národního divadla r. 1868), a to kritikou literární činnosti Jaroslava Vrchlického.

Lumírovci (křídlo kosmopolitní) preferovali snahu zapojit českou literaturu v co největší míře do kontextu světové literatury. Proto prostřednictvím překladů přejímali četné podněty z ciziny, uváděli do české literatury zatím nepěstované útvary. Hlavními představiteli byli J. Vrchlický, J. V. Sládek a J. Zeyer.

Ruchovci (křídlo národní) naplňovali svým dílem český národní program. Psali zejména vlasteneckou a politickou poezii, požadovali, aby literatura byla úzce spjata s národními tradicemi. Často se obraceli do české národní minulosti. Hlavními představiteli byli S. Čech a E. Krásnohorská.

Jaroslav Vrchlický

vytvořil jednoznačně nejrozsáhlejší dílo v české literatuře. Napsal asi 270 knih, z toho asi 140 původních knih, zbytek jsou překlady. Uvedl do české literatury nové básnické formy z cizích literatur, např. rondel, gazel, sonet, villonskou baladu aj. Svým dílem začlenil českou literaturu do evropského kontextu a díky němu jsme se otevřeli západnímu světu.

Zlomky epopeje

je básnický cyklus, jímž chtěl po vzoru V. Huga zobrazit kulturní a myšlenkový vývoj lidstva. Námětově převládají pohledy do období mytologického a do starověku (zejména antika).

Okna v bouři

je sbírka obsahující Vrchlického lyriku, a to zejména milostnou. Žena se pro Vrchlického stala centrem jeho celého života a současně inspirátorkou umělecké tvorby. Zachycuje všechny odstíny milostného citu, ať již plné harmonie a smyslovosti, či bolesti a zklamání. Sbírkou obsahuje jednu z nejkrásnějších českých básní *Za trochu lásky*.

Selské balady

Sbírkou obsahuje mj. sociální baladu *Hrabě Breda* o jednom z nejhorších utlačovatelů poddaného lidu. Když mu sedláci nemohli platit daně a dávky, dával stříhat jejich dcerám a ženám vlasy, které pak prodával. Jedna z dívek mu učaruje. Proto se rozhodne strávit s ní noc. Ráno je však nalezen uškrcený pomocí vlasů oné dívky.

Noc na Karlštejně

je jeho nejlepší drama. Tato svěží veselohra využívá známého motivu zákazu pobytu žen na hradě krále Karla IV. Na popularitě získala také muzikálovým zpracováním se skvostným hereckým obsazením (V. Brodský, J. Brejchová, W. Matuška, M. Kopecký, ...).

Překlady – přeložil velkou část stěžejních děl světové literatury, což mělo pro svou dobu neobyčejný význam (dnes jsou tyto překlady samozřejmě zastaralé): Goethe, Shakespeare, Hugo, Byron, Dumas, ...

Josef Václav Sládek

byl dva roky v Americe a poznal tak osudy indiánského národa, s nímž soucítit. Díky jeho překladatelství jsme poprvé získali překlad téměř celého Shakespearova díla. Dále má zakladatelský význam v moderní poezii pro děti (*Zlatý máj*, *Skřivánčí písně*, *Zvony a zvonky*). Veškeré hodnoty hledal a nacházel v životě venkovského lidu.

Selské písně a české znělky

Sbírkou zachycuje nejen českou krajinu, ale i charaktery lidí a vědomí prostého venkova. Rolník je mu symbolem vlastenectví a demokratičnosti. Projevuje se tu Sládkovo selství.

Jiskry na moři

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

je sbírka obsahující kromě osobní lyriky (vzpomínky na zemřelou ženu) i lyriku občanskou a politicky burcující. Patří sem proslulá báseň *Na hrobech indiánských* (Amerika, která se pyšní svou demokracií a pokrokem, nelidsky zachází s původními obyvateli – Indiány).

Julius Zeyer

sice svou tvorbou náleží k lumírovcům, ale literárních bojů se pro svou uzavřenou a nebojovnou povahu neúčastnil. Ve své fantazii unikal do mýtů a legend. Je představitelem tzv. novoromantismu (kult starověkých mýtů a středověkých pověstí a legend).

Román o věrném přátelství Amise a Amila

je román z idealizovaného prostředí rytířské Francie. Líčí nezlomné přátelství dvou rytířů.

Radúz a Mahulena

je pohádková divadelní hra. Podkladem pro tento slavný příběh je slovenská pohádka (později zhudebněno Josefem Sukem).

Svatopluk Čech

je čítankovým příkladem toho, jak literatura, která kromě svých uměleckých hodnot vzala na sebe také poslání sloužit politickým ideálům, postupem doby stárne a stává se jen svědectvím své doby. Dnešní čtenář S. Čecha v knihovnách nevyhledává. Nadčasovými se staly pouze jeho „broučkády“.

Pravý výlet pana Broučka do Měsíce

V této próze je poprvé představen satirický typ pražského měšťana, Matěje Broučka. Jedná se v podstatě o parodii na tehdy oblíbené dobrodružně utopistické romány (např. J. Verne).

Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století

je jeden z nejznámějších českých románů vůbec, jde o satiricko-humoristickou kritiku českého maloměšťáctví. Hlavní hrdina se dostává ve snu do minulosti a „probouzí se“ v Praze na počátku husitských válek. Jeho pohodlnost a národní vlažnost jsou v ostrém kontrastu s nadšením a vlasteneckým zanícením husitů. Brouček je konfrontován s dobovou atmosférou na každém kroku, kriticky pro něj dopadá komické setkání s pražany a tábority. Brouček nakonec zbaběle utíká i z bitvy na Vítkově.

Písně otroka

byly ve své době velice populární lyrickou sbírkou. Všichni ji vnímali jako výraz protivídeňského a protihabsburského postoje. Autor využil srozumitelné alegorie (otroci = český národ, otrokáři = habsburské mocnářství).

Evropa, Slavie

alegorické eposy, ve kterých vyjádřil myšlenku slovanské vzájemnosti. Jde o symbolické názvy lodí.

Eliška Krásnohorská

překladatelka a iniciátorka ženského hnutí,

byla spíše teoretickou hlasatelkou národního poslání české poezie než tvůrčím uměleckým typem. Z celého odkazu mají největší význam libreta ke Smetanovým operám (*Čertova stěna*, *Hubička* a *Tajemství*). Podílela se na založení prvního dívčího gymnázia Minerva.